

MILAN KUNDERA
L'IGNORANCE / IGNORANTA
(fragment)

version roumaine : Emanoil MARCU
en préparation pour les Editions HUMANITAS

« Qu'est-ce que tu fais encore ici ! » Sa voix n'était pas méchante, mais elle n'était pas gentille non plus; Sylvie se fâchait.

«Et où devrais-je être? demanda Irena.

— Chez toi!

— Tu veux dire qu'ici je ne suis plus chez moi?» Bien sûr, elle ne voulait pas la chasser de France, ni lui donner à penser qu'elle était une étrangère indésirable : «Tu sais ce que je veux dire !

— Oui, je le sais, mais est-ce que tu oublies que j'ai ici mon travail? mon appartement? Mes enfants ?

— Écoute, je connais Gustaf. Il fera tout pour que tu puisses rentrer dans ton pays. Et tes filles, ne me raconte pas de blagues! Elles ont déjà leur propre vie ! Mon Dieu, Irena, ce qui se passe chez vous est tellement fascinant! Dans une situation pareille les choses s'arrangent toujours.

— Mais, Sylvie ! Il n'y a pas que les choses pratiques, l'emploi, l'appartement. Je vis ici depuis vingt ans. Ma vie est ici !

— C'est la révolution chez vous ! » Elle le dit sur un ton qui ne supportait pas la contestation. Puis elle se tut. Par ce silence, elle voulait dire à Irena qu'il ne faut pas désertier quand de grandes choses se passent.

« Mais si je rentre dans mon pays, nous ne nous verrons plus », dit Irena, pour mettre son amie dans l'embarras.

Cette démagogie sentimentale fit long feu. La voix de Sylvie devint chaleureuse : «Ma chère, j'irai te voir! C'est promis, c'est promis ! »

Elles étaient assises face à face au-dessus de deux tasses à café vides depuis longtemps. Irena vit des larmes d'émotion dans les yeux de Sylvie qui se pencha vers elle et lui serra la main : « Ce sera ton grand retour. » Et encore une fois : « Ton grand retour. »

Répétés, les mots acquièrent une telle force que, dans son for intérieur, Irena les vit écrits avec des majuscules : Grand Retour. Elle ne se rebiffa plus : elle fut envoûtée par des images qui soudain émergèrent de vieilles lectures, de films, de sa propre mémoire et de celle peut-être de ses ancêtres : le fils perdu qui retrouve sa vieille mère; l'homme qui revient vers sa bien-aimée à laquelle le sort féroce l'a jadis arraché; la maison natale que chacun porte en soi; le sentier redécouvert où sont restés gravés les pas perdus de l'enfance;

— De ce mai ești aici?! spuse Sylvie.

Tonul ei nu era ostil, dar nici blând; Sylvie era iritată.

— Și unde-ar trebui să fiu? întrebă Irena.

— Acasă la tine!

— Vrei să spui că aici nu mai sunt acasă?

Nu, Sylvie nu voia s-o gonească din Franța, nici să-i dea de înțeles că era o străină nedorită:

— Știi ce vreau să spun!

— Da, știu, dar uiți că munca mea, casa mea, copiii mei sunt aici!

— Ascultă, îl cunosc pe Gustaf. Va face tot posibilul ca să te poți întoarce în țară. Cât despre fetele tale, nu-mi spune mie povești! Au deja viața lor! Doamne, Irena, e fascinant ce se întâmplă la voi! Într-o asemenea situație, lucrurile se rezolvă întotdeauna.

— Dar, Sylvie, nu-i vorba doar de lucrurile practice, de slujbă, de apartament. Trăiesc aici de douăzeci de ani. Viața mea e aici!

— La voi e revoluție!

O spuse pe un ton ce nu admitea replică. Apoi tăcu. Prin tăcerea ei, voia să-i spună Irenei că nu poți dezerta când se petrec evenimente epocale.

— Dacă mă întorc în țară, n-o să ne mai vedem, spuse Irena, ca să-și pună prietena în dificultate.

Această demagogie sentimentală nu avu succes. Tonul lui Sylvie deveni entuziast:

— Dar, draga mea, o să vin să te văd! Îți jur, îți jur!

Stăteau față în față, cu două cești de cafea golite de mult. Irena văzu lacrimi de emoție în ochii prietenei sale, care se aplecă spre ea și-i strânse mâna:

— Va fi marea ta reîntoarcere! Și mai spuse o dată: Marea ta reîntoarcere!

Repetate, aceste cuvinte dobândiră asemenea forță încât, în forul ei lăuntric, Irena le văzu scrise cu majuscule: Marea Reîntoarcere. Nu se mai opuse, vrăjită de imagini ce-i reveniră brusc din vechi lecturi, din filme, din propria-i memorie și poate din cea a străbunilor ei: fiul rătăcitor regăsindu-și mama bătrână; bărbatul revenind la iubita de lângă care l-a smuls cândva soarta crudă; casa părintească pe care toți o poartă în suflet; poteca regăsită care păstrează, întipăriți, pașii

Ulysse qui revoit son île après des années d'errance; le retour, le retour, la grande magie du retour.

2

Le retour, en grec, se dit *nostos*. *Algos* signifie souffrance. La nostalgie est donc la souffrance causée par le désir inassouvi de retourner. Pour cette notion fondamentale, la majorité des Européens peuvent utiliser un mot d'origine grecque (*nostalgie, nostalgie*) puis d'autres mots ayant leurs racines dans la langue nationale: *anoranza*, disent les Espagnols; *saudade*, disent les Portugais. Dans chaque langue, ces mots possèdent une nuance sémantique différente. Souvent, ils signifient seulement la tristesse causée par l'impossibilité du retour au pays. Mal du pays. Mal du chez-soi. Ce qui, en anglais, se dit : *homesickness*. Ou en allemand : *Heimweh*. En hollandais : *heimwee*. Mais c'est une réduction spatiale de cette grande notion. L'une des plus anciennes langues européennes, l'islandais, distingue bien deux termes : *sôknudur* : nostalgie dans son sens général ; et *heimfra* : mal du pays. Les Tchèques, à côté du mot *nostalgie* pris du grec, ont pour cette notion leur propre substantif, *stesk*, et leur propre verbe; la phrase d'amour tchèque la plus émouvante : *styskâ se mipo tobê* : j'ai la nostalgie de toi; je ne peux supporter la douleur de ton absence. En espagnol, *anoranza* vient du verbe *anorar* (avoir de la nostalgie) qui vient du catalan *enyorar*, dérivé, lui, du mot latin *ignorare* (ignorer). Sous cet éclairage étymologique, la nostalgie apparaît comme la souffrance de l'ignorance. Tu es loin, et je ne sais pas ce que tu deviens. Mon pays est loin, et je ne sais pas ce qui s'y passe. Certaines langues ont quelques difficultés avec la nostalgie : les Français ne peuvent l'exprimer que par le substantif d'origine grecque et n'ont pas de verbe; ils peuvent dire : *je m'ennuie de toi* mais le mot *s'ennuyer* est faible, froid, en tout cas trop léger pour un sentiment si grave. Les Allemands utilisent rarement le mot *nostalgie* dans sa forme grecque et préfèrent dire *Sehnsucht* : désir de ce qui est absent; mais la *Sehnsucht* peut viser aussi bien ce qui a été que ce qui n'a jamais été (une nouvelle aventure) et elle n'implique donc pas nécessairement l'idée d'un *nostos* ; pour inclure dans la *Sehnsucht* l'obsession du retour, il faudrait ajouter un complément : *Sehnsucht nach der Vergangenheit, nach der verlorenen Kindheit, nach der ersten Liebe* (désir du passé, de l'enfance perdue, du premier amour).

pierduți ai copilăriei; Ulise revăzându-și insula după anii de rătăcirii; întoarcerea, reîntoarcerea, marea magie a reîntoarcerii.

2

Reîntoarcere, în grecește, se spune *nostos*. *Algos* înseamnă suferință. Nostalgia e așadar suferința provocată de dorința neîmplinită de a te întoarce. Pentru această noțiune fundamentală, majoritatea europenilor pot folosi un cuvânt de origine greacă (*nostalgia*), precum și alte cuvinte cu rădăcini în limba națională: *añoranza*, spun spaniolii; *saudade*, spun portughezii. În fiecare limbă, aceste cuvinte au o nuanță semantică diferită. Adesea, ele înseamnă tristețea provocată de imposibilitatea întoarcerii în țara natală. Dorul de țară. Dorul de acasă. Ceea ce, în engleză, se spune *homesickness*. În germană: *Heimweh*. Sau, în olandeză: *heimwee*. E însă o restrângere spațială a acestei vaste noțiuni. Una din cele mai vechi limbi europene, islandeza, are doi termeni distincți: *söknuður*, nostalgie în sensul ei general, și *heimfra*, dorul de țară. Cehii, pe lângă cuvântul *nostalgie* luat din greacă, au pentru această noțiune propriul lor substantiv, *stesk*, și propriul verb; cea mai răscolitoare frază de iubire în cehă este: *stýská se mi po tobě*: tânjesc după tine; nu pot să îndur suferința provocată de absența ta. În spaniolă, *añoranza* vine de la verbul *añorar* (a simți nostalgie), care vine de la catalanul *enyorar*, derivat, acesta, de la cuvântul latin *ignorare* (a ignora). Cu aceste precizări etimologice, nostalgia apare ca suferința cauzată de ignoranță. Ești departe și nu știi ce se întâmplă cu tine. Țara mea e departe și nu știi ce se petrece acolo. Sunt limbi care au dificultăți cu nostalgia: francezii o pot exprima doar prin substantivul de origine greacă, iar verbul le lipsește; pot spune: *je m'ennuie de toi*, dar verbul *s'ennuyer* este anemic, rece, oricum prea frivol pentru un sentiment atât de grav. Germanii folosesc rar cuvântul nostalgie în forma lui greacă și îl preferă pe *Sehnsucht*: dorința de ceea ce este absent; dar acest *Sehnsucht* poate desemna atât ceea ce a fost, cât și ceea ce nu a fost niciodată (o nouă aventură), deci nu implică neapărat ideea unui *nostos*; pentru a include în *Sehnsucht* obsesia reîntoarcerii, ar trebui adăugat un complement: *Sehnsucht nach der Vergangenheit, nach der verlorenen Kindheit, nach der ersten Liebe* (nostalgia trecutului, a copilăriei pierdute, a primei iubiri).

C'est à l'aube de l'antique culture grecque qu'est née *L'Odyssée*, l'épopée fondatrice de la nostalgie. Soulignons-le : Ulysse, le plus grand aventurier de tous les temps, est aussi le plus grand nostalgique. Il alla (sans grand plaisir) à la guerre de Troie où il resta dix ans. Puis il se hâta de retourner à son Ithaque natale mais les intrigues des dieux prolongèrent son périple d'abord de trois années bourrées d'événements les plus fantasques, puis de sept autres années qu'il passa, otage et amant, chez la déesse Calypso qui, amoureuse, ne le laissait pas partir de son île.

Au cinquième chant de *L'Odyssée*, Ulysse lui dit : « Toute sage qu'elle est, je sais qu'auprès de toi, Pénélope serait sans grandeur ni beauté... Et pourtant le seul vœu que chaque jour je fasse est de rentrer là-bas, de voir en mon logis la journée du retour ! » Et Homère continue : « Comme Ulysse parlait, le soleil se coucha ; le crépuscule vint : sous la voûte, au profond de la grotte, ils rentrèrent pour rester dans les bras l'un de l'autre à s'aimer. »

Rien de comparable à la vie de la pauvre émigrée qu'avait été Irena pendant longtemps. Ulysse vécut chez Calypso une vraie *dolce vita*, vie aisée, vie de joies. Pourtant, entre la douce vita à l'étranger et le retour risqué à la maison, il choisit le retour. A l'exploration passionnée de l'inconnu (l'aventure), il préféra l'apothéose du connu (le retour). À l'infini (car l'aventure ne prétend jamais finir), il préféra la fin (car le retour est la réconciliation avec la finitude de la vie).

Sans le réveiller, les marins de Phéacie déposèrent Ulysse dans des draps sur la rive d'Ithaque, au pied d'un olivier, et partirent. Telle fut la fin du voyage. Il dormait, épuisé. Quand il se réveilla, il ne savait pas où il était. Puis Athéna écarta la brume de ses yeux et ce fut l'ivresse; l'ivresse du Grand Retour; l'extase du connu; la musique qui fit vibrer l'air entre la terre et le ciel : il vit la rade qu'il connaissait depuis son enfance, la montagne qui la surplombait, et il caressa le vieil olivier pour s'assurer qu'il était resté tel qu'il était vingt ans plus tôt.

En 1950, alors qu'Arnold Schönberg était aux États-Unis depuis dix-sept ans, un journaliste lui posa quelques questions perfidement naïves : est-ce vrai que l'émigration fait perdre aux artistes leur force créatrice ? que leur inspiration se dessèche dès que les racines du pays natal cessent de la nourrir?

Odiseea, epopeea fondatoare a nostalgiei, a apărut în zorii culturii grecești antice. Să subliniem: Ulise, cel mai mare aventurier din toate timpurile, e și cel mai mare nostalgic. A luat parte (fără mare plăcere) la războiul Troiei, unde a rămas zece ani. Apoi s-a grăbit să revină în Ithaca natală, dar intrigile zeilor i-au prelungit periplul mai întâi cu trei ani plini de cele mai fantastice evenimente, apoi cu alți șapte ani petrecuți, ca ostatic și amant, la zeița Calypso care, îndrăgostită de el, nu-l lăsa să plece de pe insula ei.

În cântul V din *Odiseea*, Ulise îi spune: „Știu că Penelopa, oricât ar fi de înțeleaptă, pe lângă tine ar fi lipsită de măreție și frumusețe... Și totuși, singura dorință pe care o repet în fiecare zi este să mă întorc, să trăiesc ziua întoarcerii în casa mea!“ Și Homer continuă: „Pe când Ulise vorbea, soarele apuse; veni amurgul; cei doi intrară sub boltă, în adâncul grotei, spre a rămâne unul în brațele celuilalt și a se iubi.“

Nimic comparabil cu viața biete emigrante care fusese, atâția ani, Irena. Pe insula lui Calypso, Ulise trăise o adevărată *dolce vita*, o viață fără griji, o viață de plăceri. Cu toate astea, între o *dolce vita* printre străini și întoarcerea acasă, plină de primejdii, Ulise alege întoarcerea. Explorării pasionate a necunoscutului (aventurii), el îi preferă apoteoza cunoscutului (reîntoarcerea). Infinitului (căci aventura nu vrea să ia sfârșit niciodată) îi preferă finitul (reîntoarcerea fiind împăcarea cu finitudinea vieții).

Marinarii din Țara Feacilor l-au luat pe Ulise cu tot cu așternut și, fără a-l trezi, l-au lăsat pe țărmul din Ithaca, sub un măslin; apoi au plecat. Acesta a fost sfârșitul călătoriei. Ulise dormea, istovit. Când s-a trezit, nu știa unde se află. Apoi Atena i-a luat de pe ochi ceața și a urmat extazul; extazul cunoscutului; muzica a făcut să vibreze aerul între pământ și cer: Ulise a văzut portul știut din copilărie, muntele care se înălța lângă el, și a mângâiat bătrânul măslin ca să fie sigur că a rămas cum era cu douăzeci de ani înainte.

În 1950, când Arnold Schönberg era de șaptesprezece ani în Statele Unite, un ziarist i-a pus câteva întrebări fals naive: este adevărat că emigrația îi face pe artiști să-și piardă forța creatoare? Că inspirația se usucă de îndată ce rădăcinile pământului natal încetează s-o mai hrănească?

Imaginați-vă! La cinci ani după Holocaust, un ziarist american îi reproșează lui Schönberg lipsa de atașament pentru locul în care, sub ochii lui, începuse oroarea ororilor! Dar asta e situația:

Figurez-vous ! Cinq ans après l'Holocauste ! Et un journaliste américain ne pardonne pas à Schönberg son manque d'attachement pour ce bout de terre où, devant ses yeux, l'horreur de l'horreur s'était mise en branle ! Mais rien à faire. Homère glorifia la nostalgie par une couronne de laurier et stipula ainsi une hiérarchie morale des sentiments. Pénélope en occupe le sommet, très haut au-dessus de Calypso.

Calypso, ah Calypso ! Je pense souvent à elle. Elle a aimé Ulysse. Ils ont vécu ensemble sept ans durant. On ne sait pas pendant combien de temps Ulysse avait partagé le lit de Pénélope, mais certainement pas aussi longtemps. Pourtant on exalte la douleur de Pénélope et on se moque des pleurs de Calypso.

3

Tels des coups de hache, les grandes dates marquent le XXe siècle européen de profondes entailles. La première guerre de 1914, la deuxième, puis la troisième, la plus longue, dite froide, qui se termine en 1989 avec la disparition du communisme. Outre ces grandes dates qui concernent toute l'Europe, des dates d'importance secondaire déterminent les destins de nations particulières : l'an 1936 de la guerre civile en Espagne; l'an 1956 de l'invasion russe en Hongrie; l'an 1948, quand les Yougoslaves se révoltèrent contre Staline et l'an 1991, quand ils se mirent tous ensemble à s'entretuer. Les Scandinaves, les Hollandais, les Anglais jouissent du privilège de n'avoir connu aucune date importante après 1945, ce qui leur a permis de vivre un demi-siècle délicieusement nul.

L'histoire des Tchèques, dans ce siècle, se pare d'une remarquable beauté mathématique due à la triple répétition du nombre vingt. En 1918, après plusieurs siècles, ils obtinrent leur État indépendant et, en 1938, le perdirent.

En 1948, importée de Moscou, la révolution communiste inaugura par la Terreur la deuxième vingtennie, qui se termina en 1968 quand les Russes, furieux de voir son insolente émancipation, envahirent le pays avec un demi-million de soldats.

Le pouvoir d'occupation s'installa de tout son poids à l'automne 1969 et s'en alla, sans que personne ne s'y attende, à l'automne 1989, doucement, courtoisement, comme le firent alors tous les régimes communistes d'Europe : la troisième vingtennie.

Homer a încununat nostalgia cu o coroană de lauri și astfel a stabilit o ierarhie morală a sentimentelor. În vârful ei se află Penelopa, cu mult mai sus decât Calypso.

Calypso, ah, Calypso! Mă gândesc adesea la ea. L-a iubit pe Ulise. Au trăit împreună vreme de șapte ani. Nu știm cât timp a împărțit Ulise patul cu Penelopa, cu siguranță mai puțin. Cu toate astea, ridicăm în slăvi durerea Penelopei și râdem de lacrimile lui Calypso.

3

Asemenea unor lovituri de secure, datele importante marchează cu tăieturi adânci istoria europeană a secolului XX. Primul război, din 1914, al doilea, apoi al treilea, cel mai lung, numit războiul rece, care se termină în 1989 cu dispariția comunismului. Pe lângă aceste mari date care privesc întreaga Europă, există date de importanță secundară care hotărăsc soarta anumitor națiuni: anul 1936, cu războiul civil din Spania; anul 1956, cu invazia rusă în Ungaria; anul 1948, când iugoslaviilor l-au înfruntat pe Stalin și anul 1991, când au început să se ucidă între ei. Scandinavii, olandezii, englezii se bucură de privilegiul de a nu fi cunoscut nici o dată importantă după 1945, ceea ce le-a permis să trăiască jumătate de secol de savuroasă mediocritate.

Istoria cehilor, în acest secol, se remarcă printr-o rară frumusețe matematică, datorită triplei repetări a numărului douăzeci. În 1918, după mai multe veacuri, și-au dobândit statul independent, iar în 1938 l-au pierdut.

În 1948, revoluția comunistă importată de la Moscova a inaugurat prin Teroare a doua perioadă de douăzeci de ani, încheiată în 1968, când rușii, înfuriați de insolenta emancipare a Cehiei, au invadat-o cu jumătate de milion de soldați.

Puterea de ocupație s-a instalat în forță în toamna lui 1969, și a plecat când nimeni nu se aștepta, în toamna lui 1989, domol, civilizat, cum au plecat atunci mai toate regimurile comuniste din Europa: a fost a treia perioadă de douăzeci de ani.

Însă abia în secolul nostru datele istorice au pus stăpânire pe viața tuturor cu asemenea lăcomie. Nu vom înțelege viața Irenei în Franța fără să analizăm mai întâi datele. În anii 50 și 60, în Franța, un emigrant din țările comuniste nu era prea iubit; pentru francezii de

Ce n'est que dans notre siècle que les dates historiques se sont emparées avec une telle voracité de la vie de tout un chacun. Impossible de comprendre l'existence d'Irena en France sans analyser d'abord les dates. Dans les années cinquante et soixante, un émigré des pays communistes y était peu aimé; les Français tenaient alors pour seul vrai mal le fascisme : Hitler, Mussolini, l'Espagne de Franco, les dictatures d'Amérique latine. Ils ne se sont décidés que progressivement, vers la fin des années soixante et durant les années soixante-dix, à concevoir aussi le communisme comme un mal, quoique un mal d'un degré inférieur, disons, le mal numéro deux. C'est à cette époque, en 1969, qu'Irena et son mari ont émigré en France. Ils ont vite compris qu'en comparaison avec le mal numéro un la catastrophe qui était tombée sur leur pays était trop peu sanglante pour impressionner leurs nouveaux amis. Pour s'expliquer, ils ont pris l'habitude de dire à peu près ceci :

« Si horrible qu'elle soit, une dictature fasciste disparaîtra avec son dictateur, si bien que les gens peuvent garder espoir. Par contre, le communisme, appuyé par l'immense civilisation russe, pour une Pologne, pour une Hongrie (et ne parlons même pas de l'Estonie !), est un tunnel qui n'a pas de bout. Les dictateurs sont périssables, la Russie est éternelle. C'est dans une absence totale d'espoir que consiste le malheur des pays d'où nous venons. » Ils exprimaient ainsi fidèlement leur pensée et Irena, pour l'étayer, citait un quatrain de Jan Skacel, poète tchèque de ce temps : il parle de la tristesse qui l'entoure; cette tristesse, il voudrait la soulever, l'emporter au loin, s'en faire une maison, il voudrait s'y enfermer pour trois cents ans et trois cents ans durant ne pas ouvrir la porte, à personne n'ouvrir la porte !

Trois cents ans? Skacel a écrit ces vers dans les années soixante-dix et est mort en 1989, en automne, quelques jours avant que les trois cents ans de tristesse qu'il avait vus devant lui ne se dissipent en quelques jours : les gens ont rempli les rues de Prague et les trousseaux de clés dans leurs mains levées ont carillonné l'arrivée des temps nouveaux.

Skacel s'est-il trompé en parlant de trois cents ans ? Bien sûr que oui. Toutes les prévisions se trompent, c'est l'une des rares certitudes qui a été donnée à l'homme. Mais si elles se trompent, elles disent vrai sur ceux qui les énoncent, non pas sur leur avenir mais sur leur temps présent. Pendant ce que j'appelle leur première

atunci, singurul rău adevărat era fascismul: Hitler, Mussolini, Spania lui Franco, dictaturile din America latină. Și doar treptat, spre sfârșitul anilor 60, au acceptat să privească și comunismul ca pe un rău, chiar dacă unul de grad inferior, răul numărul doi, să zicem. Este epoca în care, în 1969, au emigrat în Franța Irena și soțul ei. Au înțeles rapid că, în comparație cu răul numărul unu, năpasta ce lovise țara lor era prea puțin sângeroasă ca să-i impresioneze pe noii lor prieteni. Ca să-i facă să înțeleagă, s-au deprins să le spună, aproximativ, următoarele:

— O dictatură fascistă, oricât de cumplită, va dispărea odată cu dictatorul, astfel că oamenii pot să-și păstreze speranța. Pe când comunismul, susținut de imensa civilizație rusă, pentru o Polonie, pentru o Ungarie (să nu mai vorbim de o Estonie!) e un tunel fără capăt. Dictatorii sunt muritori, Rusia este veșnică. Nefericirea țărilor din care venim constă într-o totală lipsă de speranță.

Își exprimau astfel cu exactitate opinia, iar Irena o susținea citând o strofă de Jan Skacel, poet ceh din acea perioadă: Skacel vorbește despre tristețea din jurul lui; ar vrea, tristețea asta, s-o ridice, s-o ducă departe, să-și facă din ea o casă, să se închidă în ea pentru trei veacuri și timp de trei veacuri să nu deschidă ușa, să n-o deschidă nimănu!

Trei veacuri? Skacel a scris aceste versuri în anii șaptezeci și a murit în 1989, toamna, puțin înainte ca veacurile lui de tristețe să se spulbere în câteva zile: oamenii au umplut străzile Pragăi, iar clinchetul legăturilor de chei din mâinile lor ridicate a vestit sosirea noilor vremuri.

S-a înșelat Skacel vorbind de trei veacuri? Da, bineînțeles. Toate previziunile se înșală – e una dintre puținele certitudini date omului. Dar, deși se înșală, ele spun adevărul despre aceia care le fac – nu însă despre viitorul, ci despre prezentul lor. În timpul a ceea ce eu numesc prima perioadă de douăzeci de ani (1918 – 1938), cehii au crezut că Republica lor avea să dureze o veșnicie. Se înșelau, dar, tocmai pentru că se înșelau, au trăit acei ani într-o euforie care a dus la înflorirea fără precedent a artei lor.

După invazia rusă, nebănuind sfârșitul apropiat al comunismului, și-au imaginat iarăși că trăiesc într-o veșnicie, și nu suferința din viața lor reală, ci vidul viitorului i-a stors de vlagă, le-a-năbușit curajul și a făcut ca această a treia perioadă de douăzeci de ani să fie atât de lașă, atât de mizerabilă.

vingtennie (entre 1918 et 1938), les Tchèques ont pensé que leur République avait devant elle un infini. Ils se trompaient mais, justement parce qu'ils se trompaient, ils ont vécu ces années dans une joie qui a fait fleurir leurs arts comme jamais auparavant.

Après l'invasion russe, n'ayant pas la moindre idée de la fin prochaine du communisme, de nouveau ils se sont imaginé habiter un infini et ce n'est pas la souffrance de leur vie réelle mais la vacuité de l'avenir qui a pompé leurs forces, étouffé leur courage, et rendu cette troisième vingtennie si lâche, si misérable.

Persuadé d'avoir ouvert, par son esthétique de douze notes, des perspectives lointaines à l'histoire de la musique, Arnold Schönberg déclarait en 1921 que, grâce à lui, la domination (il n'a pas dit « gloire », il a dit « Vorherrschaft », « domination ») de la musique allemande (lui, Viennois, il n'a pas dit musique « autrichienne », il a dit « allemande ») serait assurée pour les cent prochaines années (je le cite exactement, il a parlé de « cent années »). Douze ans après cette prophétie, en 1933, il a été banni, en tant que Juif, de l'Allemagne (celle-là même à laquelle il voulait assurer sa « Vorherrschaft »), et, avec lui, toute la musique fondée sur son esthétique de douze notes (condamnée comme incompréhensible, élitiste, cosmopolite et hostile à l'esprit allemand).

Le pronostic de Schönberg, si trompeur soit-il, reste pourtant indispensable pour qui veut comprendre le sens de son œuvre, laquelle se croyait non pas destructrice, hermétique, cosmopolite, individualiste, difficile, abstraite, mais profondément enracinée dans le « sol allemand » (oui, il parlait du « sol allemand »); Schönberg croyait qu'il était en train d'écrire non pas un fascinant épilogue de l'histoire de la grande musique européenne (c'est ainsi que je suis enclin à comprendre son œuvre) mais le prologue d'un glorieux avenir qui s'étendait à perte de vue.

4

Dès les premières semaines de l'émigration, Irena faisait des rêves étranges : elle est dans un avion qui change de direction et atterrit sur un aéroport inconnu; des hommes en uniforme, armés, l'attendent au pied de la passerelle; une sueur froide sur le front, elle reconnaît la police tchèque. Une autre fois, elle se balade dans une petite ville française quand elle voit un curieux groupe de femmes

Convins că estetica sa bazată pe douăsprezece note a deschis perspective pe termen lung în istoria muzicii, Arnold Schönberg declara în 1921 că, grație lui, dominația (nu a spus „gloria“, a spus „Vorherrschaft“, „dominația“) muzicii germane (el, vienezul, n-a spus muzica „austriacă“, ci „germană“) ar fi asigurată pentru următorii o sută de ani (îl citez cu exactitate, a spus „o sută de ani“). La doisprezece ani după această profecție, în 1933, a fost gonit, ca evreu, din Germania (căreia el voia să-i asigure „dominația“, „Vorherrschaft“), și, o dată cu el, toată muzica fondată pe estetica lui dodecafonică (blamată ca neinteligibilă, elitistă, cosmopolită și ostilă spiritului german).

Previziunea lui Schönberg, oricât de falsă ar fi, rămâne totuși indispensabilă pentru cine vrea să înțeleagă sensul operei sale, care se credea nu distructivă, ermetică, cosmopolită, individualistă, dificilă, abstractă, ci adânc înrădăcinată în „pământul german“ (da, vorbea de „pământul german“); Schönberg credea că scrie nu un fascinant epilog al istoriei marii muzici europene (cum înclin să-i înțeleg opera), ci prologul unui viitor glorios care se întindea cât vezi cu ochii.

4

Încă din primele săptămâni în emigrație, Irena visa niște vise ciudate: se făcea că e într-un avion care schimbă direcția și aterizează pe un aeroport necunoscut; bărbați în uniformă, înarmați, o așteaptă la scara avionului; cu fruntea scăldată de o sudoare rece, recunoaște miliția cehă. Altă dată, se plimbă într-un orașel francez când vede un ciudat grup de femei care, fiecare cu o halbă de bere în mână, aleargă spre ea, o strigă în cehă, râd cu simpatie prefăcută, și Irena, îngrozită, își dă seama că este la Praga, țipă și se trezește.

Martin, soțul ei, visa aceleași vise. În fiecare dimineață, își povesteau groaza întoarcerii lor în țara natală. Apoi, în cursul unei discuții cu o prietenă poloneză, emigrantă și ea, Irena a înțeles că toți emigranții visau aceste vise, toți, fără excepție; mai întâi, fu mișcată de această fraternitate nocturnă a unor oameni care nu se cunoșteau, mai târziu puțin agasată: cum poate fi trăită în mod colectiv experiența atât de intimă a unui vis? Dar la ce bun o întrebare fără răspuns? Un lucru era sigur: în aceeași noapte, mii de emigranți visau

qui, chacune une chope de bière à la main, courent vers elle, l'apostrophent en tchèque, rient avec une cordialité perfide, et, épouvantée, Irena se rend compte qu'elle est à Prague, elle crie, elle se réveille.

Martin, son mari, faisait les mêmes rêves. Tous les matins ils se racontaient l'horreur de leur retour au pays natal. Puis, au cours d'une conversation avec une amie polonaise, elle aussi émigrée, Irena comprit que tous les émigrés faisaient ces rêves, tous, sans exception; elle fut d'abord émue de cette fraternité nocturne de gens qui ne se connaissaient pas, plus tard un peu agacée : comment l'expérience si intime d'un rêve peut-elle être vécue collectivement? qu'est donc son âme unique? Mais à quoi bon des questions sans réponses. Une chose était sûre : des milliers d'émigrés, pendant la même nuit, en d'innombrables variantes, rêvaient tous le même rêve. Le rêve d'émigration : l'un des phénomènes les plus étranges de la seconde moitié du xxe siècle.

Ces rêves-cauchemars lui apparaissaient d'autant plus mystérieux qu'elle souffrait en même temps d'une indomptable nostalgie et faisait une autre expérience, tout à fait contraire : des paysages de son pays venaient, le jour, se montrer à elle. Non, ce n'était pas une rêverie, longue et consciente, voulue, c'était tout autre chose : des apparitions de paysages s'allumaient dans sa tête, inopinément, brusquement, rapidement, pour aussitôt s'éteindre. Elle parlait avec son chef et tout d'un coup, comme un éclair, elle voyait un chemin à travers champs. Elle était bousculée dans un wagon de métro et, soudain, une petite allée dans un quartier vert de Prague surgissait devant elle pendant un fragment de seconde. Toute la journée, ces images fugaces lui rendaient visite pour pallier le manque de sa Bohême perdue.

Le même cinéaste du subconscient qui, le jour, lui envoyait des morceaux du paysage natal telles des images de bonheur, organisait, la nuit, des retours effrayants dans ce même pays. Le jour était illuminé par la beauté du pays abandonné, la nuit par l'horreur d'y retourner. Le jour lui montrait le paradis qu'elle avait perdu, la nuit l'enfer qu'elle avait fui.

același vis, în variante nenumărate. Visul emigrației: unul din fenomenele cele mai stranii din a doua jumătate a secolului XX.

Aceste vise-coșmaruri i se păreau cu atât mai misterioase cu cât, în același timp, Irena suferea de un dor neostoit și trăia o altă experiență, cu totul contrară: peisaje din țara ei îi apăreau în timpul zilei. Nu, nu era o reverie, lungă și conștientă, voită, era cu totul altceva: năluci de peisaje se aprindeau în mintea ei pe neașteptate, brusc, rapid, spre a se stinge apoi de îndată. Vorbea cu șeful ei și, dintr-o dată, ca o străfulgerare, vedea un drum șerpuind printre câmpuri. Era îmbrâncită într-un vagon de metrou și deodată, pentru o fracțiune de secundă, în față-i apărea o mică alee dintr-un cartier înverzit din Praga. Ziua întregă, aceste imagini fugitive o vizitau alinându-i dorul de Boemia pierdută.

Același cineast al subconștientului care ziua îi trimitea crâmpie din peisajul natal, adevărate imagini ale fericirii, organiza, noaptea, întoarceri de coșmar în aceeași țară. Ziua era luminată de frumusețea țării părăsite, noaptea de groaza de a reveni în ea. Ziua îi arăta paradisul pe care-l pierduse, noaptea infernul din care fugise.